

УДК 316.72

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.37.24>

ОСОБЛИВОСТІ ТА МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЄЮ, КУЛЬТУРНИМ РОЗМАЙТТЯМ І ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Олег Філик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра політології
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті проаналізовано феномен соціального і культурного розмаїття в країнах Європи та констатовано, що цей феномен неодмінно потребує структуризації на предмет інтеграційних стратегій, а отже, і моделей управління інтеграцією та культурним розмаїттям. Здійснено це на підставі порівняльного й описового аналізу генези, сучасного змісту і різновидів/моделей управління соціально-культурним розмаїттям й інтеграцією груп меншин та політики мультикультуралізму як у Європі загалом, так і в окремих країнах цього регіону. На цій підставі констатовано, що в країнах Європи простежуються доволі значні теоретичні і практичні відмінності у розумінні понять «інтеграція», «розмаїття», «управління розмаїттям», «асиміляціонізм», «мультикультуралізм» і «мультикультурність» та загалом щодо стратегії та тактики інтеграції різних груп меншин. Теоретизовано та верифіковано, що національні моделі управління культурним розмаїттям у Європі найчастіше власне поділяють на асиміляціонізм і мультикультуралізм. Однак ці моделі не є самодостатніми та неоспорюваними, а натомість все частіше доповнюються менш нормативними й формалізованими детермінантами громадянства та інтеграції. У практичному зрізі продемонстровано, що для країн Європи останнім часом (хоч і загалом еволюційно) все більше притаманна радикалізація суспільно-політичного дискурсу з приводу культурного розмаїття та мультикультуралізму, адже останній може і збагачувати культуру та життя, і навпаки, загрожувати згуртованості європейських націй. Це своїм наслідком має конструкцію, згідно з якою політика управління соціальним і культурним розмаїттям у Європі (загалом і в окремих країнах) почала й продовжує розвиватись як значно «жорсткіша», ніж вона була ще кілька десятиліть тому. А відтак у Європі відбувається поступовий зсув у напрямі від мультикультуралізму до асиміляціонізму, хоч ці дві моделі управління розмаїттям в жодному випадку так і не стали «ідеальними» або рамковими.

Ключові слова: культурне розмаїття, інтеграція, імміграція, мультикультуралізм, мультикультурність, асиміляція, асиміляціонізм, країни Європи.

Європа – частина світу, для якої завжди була притаманною імміграція, і це особливо виражено почало виявлятися після Другої світової війни. Особливо відчутно це стало на тлі процесів деколонізації, коли більшість країн Західної Європи дозволили мешканцям своїх колишніх або ще чинних колоній, звісно що з іншими культурами, іммігрувати до метрополій. До цього додається той факт, що для Європи завжди властивою була та залишається і так звана «внутрішня» (європейська) міграція, а тому ця частина світу та її країни неодмінно характеризуються розмаїттям культур і потребою його врегулювання, у тому числі в рамках різних інтеграційних стратегій і, зокрема, феномена та політики мультикультуралізму.

Доповнюється це тим, що сьогодні проблематика мультикультуралізму у Європі почала набувати не тільки національного, але й міжнародного, регіонального або ж інституційного значення, бо в рамках Європейського Союзу і діяльності Європейської комісії питання розробки спільної європейської концепції мультикультуралізму (або альтерна-

тивно програми підтримки дій окремих країн-членів ЄС перед зростаючою загрозою імміграції) стало загальною проблемою політичного, громадянського і наукового обговорення й порядку денного [1–4]. З цієї причини важливо критично розуміти досвід окремих мультикультурних стратегій і політик на рівні країн – членів ЄС [5], а також значення культури як сфери та площини, яка в цілому застосовується для підтримки концепції Європи в умовах її розмаїття й номінальної прихильності до багатогранності [3]. Відповідно, головним завданням представленого дослідження є порівняльний та описовий аналіз генези, сучасного змісту та різновидів/моделей управління розмаїттям й інтеграцією груп меншин і політики мультикультуралізму як у Європі або в ЄС загалом, так і в окремих країнах цього регіону, адже у них простежуються доволі значні теоретичні та практичні відмінності у розумінні понять «інтеграція», «розмаїття», «мультикультуралізм» і «мультикультурність» та в цілому щодо стратегії та тактики інтеграції різних груп меншин.

Перед тим, як приступити до розв'язання поставленого завдання, треба сказати, що у Європі трапляється дві основні групи або опції соціальної та культурної інтеграції, що особливо важливими стали на тлі процесів зростання імміграційних потоків, тероризму, ісламського фундаменталізму та членства в ЄС на початку XXI ст. [6]. Серед цих груп чи опцій – асиміляціонізм («жорстка» інтеграція) та мультикультуралізм або космополітизм («м'яка» інтеграція) [7–9]. Перший, який також відомий як «республіканська модель», претендує на «сліпоту» стосовно культурних відмінностей, заснований на принципі рівної гідності своїх громадян, побудований на універсалістській політиці і знаходить своє відображення у Франції, Швейцарії тощо. Натомість другий базується на політиці відмінностей, яка впливає з універсалістського постулату, що всі громадяни повинні мати право жити відповідно до своєї культури, і представлена у Великій Британії, Нідерландах, Німеччині тощо [10]. Хоча загалом обидва варіанти інтеграційної політики у країнах Європи комбінуються спільною метою – забезпечити рівність усіх громадян, – а натомість відрізняються вони за способом свого просування: у першому випадку рівність гарантується суворою обробкою ідентичності, причому незалежно від відмінностей, а тому модель інтеграції тут заснована на відкиданні будь-якої диференціації, а в другому випадку – рівністю індивідуальних можливостей, а тому модель інтеграції тут ґрунтується на пропаганді будь-якої диференціації [6].

Важливо й те, що з 80-х рр. XX ст. у Європі було прийнято пов'язувати ідею інтеграції іммігрантів та інших груп меншин з ідеєю «моделі» та думкою про те, що кожна країна має певну «закономірність» і власну логіку з цього приводу [10]. Хоча більшість теоретиків і практиків розуміють, що така ідея може призводити до спрощеного та частково неправильного уявлення про те, як країни керують своїм розмаїттям, адже кожна модель управління розмаїттям залежить від політичної системи у тій або іншій державі [6]. Із цього приводу у західній політичній науці виокремлюють щонайменше п'ять типів або моделей політичної толерантності у Європі, зокрема багатонаціональні імперії, міжнародне суспільство, об'єднання, національні держави й іммігрантські суспільства. Кожна із них характеризується певним управлінням соціальним, культурним, мовним і релігійним розмаїттям, що є основою специфічного способу спільного проживання груп більшості й меншості.

Хоч, на противагу, жодні європейські моделі управління культурним розмаїттям не потрібно розглядати як однорідні і стабільні культурні утворення і тим більше не як незалежні змінні, а натомість як складну структуру відліку, на підставі якої розмаїття концепцій ідентичності, рівності і включеності груп меншин розробляється й апробується широким спектром соціальних та політичних акторів у кожному конкретному національному контек-

сті [10]. Саме через це будь-яка національна модель інтеграції, громадянства й управління культурним розмаїттям типowo визначається як публічна філософія, політична парадигма, інституційна й дискурсивна структура можливостей або національна культурна ідіома тієї чи іншої держави, в тому числі у Європі [11–14]. Інакше кажучи, будь-яка модель соціальної або культурної інтеграції груп меншин, зокрема в країнах Європи, репрезентується як суспільна реальність, структурована за допомогою вже існуючих уявлень про саморозуміння нації в тій чи іншій державі [15]. І це не дивно, адже відомо, що країни Європи відрізняються у своєму розумінні культурного розмаїття й управлінням ним в історичному розрізі, оскільки в регіоні можна виділяти та порівнювати «старі» (зокрема, Бельгія, Велика Британія, Данія, Німеччина, Франція та інші країни) й «молоді» (Греція, Іспанія, Польща, Чехія тощо) хаби імміграції, базова межа та різниця між якими визначається різними минулими і сучасними реаліями міграції та розмаїття [16].

Так, такі країни Європи, як Бельгія, Велика Британія і Франція мають відносно тривалий і відчутний досвід у розробці інститутів й політики, пов'язаних з інтеграцією іммігрантів і груп меншин, хоч цей досвід суттєво еволюціонував у різних напрямках й у різні часові періоди [11; 12; 17; 18, с. 433; 19; 20]. Як наслідок, саме Францію і Велику Британію можна вважати ідеальними і типовими випадками різних моделей інтеграції. Адже у першій із них перевага надається індивідуальній інтеграції у громадянську культуру, залишаючи релігію й етнічну приналежність приватними і дотримуючись відносно відкритої політики громадянства [11]. А натомість у другій застосовується відносно ліберальна політика щодо громадянства, але за основу береться модель інтеграції на основі груп і спільнот, тобто не лише індивідуальних, а й колективних прав та вимог іммігрантів і меншин [12; 20]. Що ж стосується Бельгії, то в ній ситуація ускладнюється її внутрішніми поділами та федеративною структурою, а тому вимоги і права іммігрантів «вплітаються» у складну федеральну політику та ризикують порушити баланс поміж двома бельгійськими громадами, валлонцями та фламандцями [16].

На противагу й з іншого боку, Данія і Німеччина історично витратили більше часу на розробку деліберативних процесів інтеграції, незважаючи на їхні потужні моделі систем соціального забезпечення. Як наслідок, у Данії відповідні громадянські та політичні дискурси підкреслюють універсалістське суспільне самосприйняття як егалітарну державу добробуту [21]. Своєю чергою, Німеччина характеризується чи раніше характеризувалась закриттям від довгострокової імміграції, що пов'язано із переважним у ній розумінням німецького суспільства як мононаціонального та монокультурного, навіть незважаючи на те, що в країні впродовж кількох десятиліть і досі перебуває дуже значна частка населення іммігрантів [11]. Річ у тому, що в цій країні усталеною є позиція, згідно з якою соціальні та культурні зміни загрожують культурній автентичності німецького суспільства й усталеним структурам влади.

Дещо інша ситуація властива в країнах Південної Європи, зокрема у Греції та Іспанії, котрі лише декілька десятиліть тому (після своєї демократизації) були відкриті для іммігрантів. Через це, зокрема внаслідок прибуття легальних і нелегальних працівників-іммігрантів, тематика культурного розмаїття отримала популярність у грецьких та іспанських ЗМІ, хоч і стала спірним питанням у політичних дебатах [22; 23]. Схожим чином ситуація почала розвиватись і в країнах Центрально-Східної та Східної Європи, однак у них проблема посилюється за рахунок відтоку громадян цих держав (особливо з Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, України тощо) до інших країн і частин світу [16], а також за рахунок наявності доволі значної частки осіб без громадянства (передусім у Латвії, де таких осіб часто розуміють як довготермінових іммігрантів).

Важливо і те, що культурне розмаїття/мультикультурність у Європі відповідають різним ситуаціям залежно від структури тієї чи іншої держави і визнання нею тих чи інших регіональних та мовних особливостей та статусу її груп меншин [24]. Адже деякі країни Європи ефективно інституціоналізували культурний плюралізм шляхом створення регіонів з обмеженою владою, як, наприклад, в Італії та Іспанії, а натомість інші вибудували держави, які ґрунтуються на мовному плюралізмі, як, наприклад, у Бельгії та Швейцарії, в яких лінгвістичні та територіальні громади мають свої власні інституції [25]. На противагу, у Великій Британії, Нідерландах, Німеччині та Франції, як і в США, частіше застосовується термін «мультикультуралізм», який позначає нібито комунітарну форму організації іммігрантського населення довкола спільної національності чи релігії (або обидвох) та супутню вимогу щодо їхніх специфічних виявів у публічній сфері [26]. Це означає, що трактування терміна «мультикультуралізм» в Європі є значно розмитішим і ширшим, ніж означення феномена мультикультурності, адже перший може позначати діапазон явищ і процесів від тимчасової економічної імміграції до постійної присутності іммігрантів та їхньої політичної участі з цього приводу, залежно від випадку до випадку і від країни до країни.

Так, у Німеччині термін «мультикультуралізм» поширився у вжитку із 80-х рр. ХХ ст. Із цього приводу у Франкфурті навіть було створено сектор «Мультикультурних справ», керівник якого як заступник мера мав функцію виступати за «мультикультурну демократію», натхненню ідеєю суспільного договору Руссо [27]. Схожим чином у Франції в той же період політичні ЗМІ почали використовувати такі епітети для характеризування французького суспільства, як «багаторасове», «мультикультурне», «множинне», «плюральне культурне» тощо. Тим не менше, вже у 1981 р. означена термінологія набула легітимності в політичному дискурсі, який розпочав надавати перевагу «правам на відмінності» над лібералізацією іноземних асоціацій і груп меншин. Як наслідок цього, у Франції було легалізовано правовий статус організацій, що мають привілейовану ідентичність, незалежно від того, чи визначені вони як соціальні, культурні, світські, релігійні тощо. І це навіть попри те, що Франція на тлі інших країн Європи мала чи не найбільший досвід імміграції до неї упродовж кінця ХІХ – кінця ХХ ст. [5]

На противагу цьому, у Великій Британії термін «мультикультуралізм» почали застосовувати значно раніше, а відтак вже у 1976 р. було прийнято закон про расові відносини, основними цілями якого було становлено боротьбу з расизмом, ліквідацію дискримінації, забезпечення рівності можливостей і тим самим встановлення добрих відносин поміж різними групами меншин або так званими «расовими групами». У результаті цього більшість дослідників з часом погодились, що у Великій Британії було сконструйоване не монокультурне, а мультикультурне суспільство [28], хоч йому й кинуте виклик із приводу соціальної згуртованості на початку ХХІ ст. Своєю чергою, у Нідерландах ситуація виявилась подібною до британської, адже в цій країні із початку 80-х рр. ХХ ст. політика меншин почала ставити собі за мету «сприяння мультикультурності та емансипації етнічних спільнот» [29].

Цікаво і те, що згодом перелічені європейські країни почали наближатись одна до одної у своїх дискурсах та в певній формі «прикладного мультикультуралізму», хоча не всі вони визначають і розуміють мультикультуралізм ідентично [26]. Так, у Німеччині спікери опозиційних партій використовують мультикультуралізм як спосіб інформувати громадськість та політиків про те, що «іноземці тут, щоби залишитись» і що Німеччина фактично є країною імміграції та мультикультурним суспільством. У Франції, стурбованій демократичним суспільством, яке керується рівними правами, схожі політичні дискурси

мають на меті створити у суспільній уяві прийняття розмаїття як факту, властивого будь-якому сучасному суспільству. Тим не менше, реакція на мультикультуралізм підкреслює парадокси французької політики, яка привілеює культуру й ідентичність, водночас оцінюючи відмінності у пошуках рівності. Як наслідок, акцент своєрідної мультикультурності у Франції робиться на суперечливих наслідках такої «відкритості», зокрема на таких: роздробленості суспільства на спільноти, що відвернулись самі від себе; ідентифікаціях, які доволі відмінні від ідентифікації політичної спільноти і кидають виклик громадянському розумінню нації; державній політиці відмінностей, котра веде до клієнтелізму політичних акторів та підриває свободу особистісного вибору [30]. Результатом цього постає все більш виражена диференціація національно орієнтованих дискурсів у Франції та засудження «автоетнізації меншин» як результату мультикультуралізму в Німеччині [31].

Враховуючи це, цілком очевидно (і про це йшлося вище), що Франція у такому контексті сприймається як асиміляційна країна (на відміну від мультикультурних Великої Британії або Нідерланди), національна ідентичність якої ґрунтується на універсалістській публічній філософії, водночас на відміну від етнокультурної національної ідентичності, як у Німеччині [10]. Доповнюється це й тим, що оскільки Франція є республікою, то її уявлення про таку форму держави розглядаються як всеосяжні, адже республіка організовує поділ між державною і приватною сферами (через суворий підхід до етнічної та расової приналежності) та між державою та церквою, і тому саме республіка є в основі конкретно французького політичного визначення громадянства й інкорпорації іммігрантів через національність [32].

На противагу, у Великій Британії та Нідерландах різні ідеалістичні структури розглядаються як такі, що дозволяють людям мобілізуватись на підставі етнічної, расової чи іншої ідентичності, тоді як політика інтеграції спрямована на просування групової ідентичності замість феномена спільного громадянства [13; 33; 34]. З цього теоретично випливає, що агентські і колективні інтереси є маргінальними вимірами інституційних механізмів та структури публічних дебатів з приводу управління соціальним і культурним розмаїттям та їхніми відокремленими моделями [11, с. 13–16; 35]. Значно ефективнішими натомість у цьому розрізі є нормативні й ідеалістичні структури, ідіоми та парадигми, які є первинними та головними рушійними силами політики і практики ідентичності, громадянства, імміграції, розмаїття в країнах Європи та Європі (як регіони й частині світу) в цілому [10; 12; 13; 32].

Це вплинуло на суттєву зміну конструювання і моделювання варіантів політики інтеграції груп меншин в умовах культурного розмаїття у країнах Європи на початку ХХІ ст., адже дебати з цього приводу стали менш нормативними, а різниця почала проводитись не стільки між асиміляціонізмом та мультикультуралізмом, скільки між іншими детермінантами громадянства й інтеграції [16; 36]. Внаслідок цього у Європі відчутним став своєрідний «мультикультурний люфт» [10], передусім у таких країнах, як Велика Британія та Нідерланди, де було і є найбільше негативної реакції відносно мультикультуралізму [37–40], в тому числі на користь підходу так званої «громадянської інтеграції» [36; 41; 42]. При цьому, за основу критики було покладено ідею про нездатність мультикультуралізму інтегрувати головно мусульман [33, с. 455, 470] (які все більше вимагають нових групових винятків у публічній сфері) та його все частіше окреслення як своєрідного «сегрегаціонізму» [13, с. 11]. З часом така логіка, принаймні у політичному дискурсі, поширилась фактично на всі країни Європи [43], що особливо відчутним стало після терактів 11 вересня 2001 р. в США та впродовж початку ХХІ ст. в різних країнах Європи, за наслідками фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр., а також на початку нової міграційної кризи в Європі 2014–2015 рр.

У теоретичному розрізі все це породило ситуацію, коли національні моделі управління культурним і соціальним розмаїттям й інтеграцією у Європі виявились фактично невленими та нерелевантними [10]. З іншого боку, такі моделі й досі можуть бути ефективними для порівняльного дослідження інтеграції іммігрантів і груп меншин за умови, що вчені застосовуватимуть для них суто національні рамки, які залишатимуться відображенням емпіричної реальності, тобто коли конструкції і моделі управління культурним розмаїттям офіційно відповідатимуть різним версіям реальності. А це доволі складно, оскільки нормативну послідовність національних моделей інтеграції важко зрозуміти, принаймні якщо ми озиряємося на останні десятиліття державної політики інтеграції й управління розмаїттям у різних країнах Європи, навіть у найбільш досліджених та видних [10]. Адже всі наявні і стилізовані національні моделі управління розмаїттям у європейських країнах ніколи не існували у справжньому вигляді не через суперечності або розриви між їхніми заповідями та реальністю, а з тієї причини, що вони ніколи не були інституціоналізованими чи інтерналізованими на підставі стабільних, однозначних і послідовних нормативних систем. Хоча, на противагу, моделі інтеграції груп меншин безумовно не можуть бути стабільними та стовідсотково послідовними у нормативному, культурному, історичному й інституційному контекстах. Окрім того, такі моделі, в тому числі у країнах Європи, не є апіорним ресурсом для дій або попередньою нормативною базою, за допомогою якої політичні і громадянські актори формують свої стратегії, а натомість різні стратегії політичних акторів формують та уточнюють відмінні, різноманітні, полісемічні й навіть суперечливі національні моделі інтеграції груп меншин та іммігрантів [44; 45].

Загалом же можна констатувати, що процес формування та розвитку нових мультикультурних держав у Європі триває і йому ще вкрай далеко до завершення. Однак це складний, а іноді й неоднозначний процес, який зачіпає інтереси великої кількості людей і громад. Особливо очевидно це станом на сьогодні, а не на момент «винайдення» мультикультуралізму в Європі, адже на передньому плані поточно є проблеми економічної, соціальної та політичної інтеграції культурних меншин, напруженість у світі, питання тероризму й зростання імміграційних потоків [5] (передусім за рахунок збільшення кількості іммігрантів з мусульманських країн, яких населення країн Європи не готове приймати порівняно з трудовими іммігрантами [46–49]). До того ж, визначальним є не тільки неготовність європейського суспільства до пошуку компромісу й прийняття інших культурних традицій та звичаїв, однак і головне небажання самих іммігрантів адаптуватися до життя в іншій культурі [50].

Також треба зауважити і те, що у більшості країн Європи мультикультуралізм сприймається як своєрідна непопулярна політика підтримки культурної та соціальної ідентичності іммігрантів. А натомість «природна» політика мультикультуралізму щодо корінних народів чи національних меншин у Європі типово не сприймається як вияв мультикультуралізму [51]. Саме з цього слідує розуміння небажання деяких європейських країн брати участь у політиці мультикультуралізму та адаптуватись до нової реальності, що видно у політичних рішеннях й медійному дискурсі [5], передусім в Угорщині, Словаччині, Польщі, Греції тощо. Водночас, потрібно стверджувати, що теза про «провал» політики мультикультуралізму в Європі/ЄС є спірною через те, що така політика ніколи не застосовувалась повністю, а мала місце лише у деяких країнах регіону [52]. Навіть більше, адже мультикультуралізм у ЄС типово простежувався винятково в дискурсі та політичній риторичі, однак його реалізація на практиці була і залишається хаотичною та безсистемною [50]. А крім того, мультикультуралізм виявився не дуже ефективним у тому числі і в окремих європейських країнах, адже вияви його успіхів стосувались переважно неіммігрант-

ських меншин, а вияви неспіху (у форматі сегрегації чи асиміляції) – саме іммігрантських меншин [5].

У підсумку це створило ситуацію радикалізації суспільно-політичного дискурсу з приводу культурного розмаїття та мультикультуралізму і розділило не тільки політикум ЄС й окремих країн Європи, але й навіть науковців, які вважають, що мультикультуралізм може і збагачувати культуру та життя, і навпаки загрожувати згуртованості європейських націй. Хоча безперечним є факт, що політика управління розмаїттям в Європі загалом і в окремих її країнах почала та продовжує розвиватись як значно «жорсткіша», ніж вона була ще кілька десятиліть тому. А це, своєю чергою, демонструє поступовий зсув у напрямі від мультикультуралізму до асиміляціонізму (навіть номінально і нормативно [44; 53–55]) в Європі, хоч ці дві моделі управління соціальним і культурним розмаїттям в жодному випадку не можуть бути означені як «чисті» й «ідеальні».

Список використаної літератури

1. Cuyjet M., Linder C., Howard-Hamilton M., Cooper D. *Multiculturalism on Campus: Theory, Models, and Practices for Understanding Diversity and Creating Inclusion: Second edition.* Sterling: Stylus Publishing, 2016. 432 p.
2. McCoy J. *Protecting Multiculturalism: Muslims, Security, and Integration in Canada.* Montreal: MQUP, 2018. 304 p.
3. Meer N. *Multiculturalism and Interculturalism: Debating the Dividing Lines.* Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016. 285 p.
4. Triandafyllidou A., Modood T., Meer N. *European Multiculturalisms: Cultural, Religious and Ethnic Challenges.* Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011. 224 p.
5. Kucheryavaya E., Witkowska M., Kalinovskaya V., Seleznev P., Zubanova S., Fedyakin A. *The Multiculturalism Policy in Europe. Modelling the New Europe.* 2020. Vol. 32. P. 58–71.
6. Choquet S. *Models of Integration in Europe. European issues.* 2017. Vol. 449. P. 1–8.
7. Guérard de Latour S. *Vers la République des différences.* Toulouse: Presses universitaires du Mirail, 2009. 313 p.
8. Laborde C. *Critical Republicanism. The Hijab Controversy and Political Philosophy.* Oxford: Oxford University Press, 2008. 396 p.
9. Pettit P. *Republicanism: A theory of freedom and government.* Oxford: Oxford University Press, 1997. 316 p.
10. Bertossi C. *National Models of Integration in Europe: A Comparative and Critical Analysis. American Behavioral Scientist.* 2011. Vol. 20. № 10. P. 1–20.
11. Brubaker R. *Citizenship and nationhood in France and Germany.* Cambridge: Harvard University Press, 1992. 270 p.
12. Favell A. *Philosophies of integration: Immigration and the idea of citizenship in France and Britain.* Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 1998. 289 p.
13. Koopmans R., Statham P., Guigni M., Passy F. *Contested citizenship: Immigration and cultural diversity in Europe.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005. 312 p.
14. Schain M. *The politics of immigration in France, Britain and the United States: A comparative study.* New York: Palgrave, 2012. 334 p.
15. Skocpol T. *Cultural idioms and political ideologies in the revolutionary reconstruction of state power: A rejoinder to Sewell. Journal of Modern History.* 1985. Vol. 57. P. 86–96.
16. Triandafyllidou A., Modood T., Meer N. *Introduction: Diversity, Integration, Secularism and Multiculturalism. Triandafyllidou A., Modood T., Meer N. European Multiculturalisms: Cultural, Religious and Ethnic Challenges.* Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011. P. 1–32.

17. Bryant C. Citizenship, national identity and the accommodation of difference: Reflections on the German, French, Dutch, and British Cases. *New Community*. 1997. Vol. 23. P. 157–172.
18. Koopmans R., Statham P. Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2000. 443 p.
19. Kastoryano R. Negotiating Identities: States and Immigrants in France and Germany. Princeton: Princeton University Press, 2002. 227 p.
20. Modood T. Multicultural Politics: Racism, Ethnicity and Muslims in Britain. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005. 240 p.
21. Mouritsen P. The particular universalism of a Nordic civic nation. Modood T., Triandafyllidou A., Zapata-Barrero R. Multiculturalism, Muslims and Citizenship: A European Approach. London: Routledge, 2006.
22. Gonzalez-Enriquez C. Spain, the cheap model. Irregularity and regularisation as immigration management policies. *European Journal of Migration and Law*. 2009. Vol. 11. P. 139–157.
23. Triandafyllidou A. The political discourse on immigration in southern Europe: A critical analysis. *Journal of Community and Applied Social Psychology*. 2000. Vol. 10. № 5. P. 373–389.
24. Glazer N. We Are All Multiculturalists Now. Cambridge: Harvard University Press, 1997. 179 p.
25. Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Oxford University Press, 1995. 290 p.
26. Kastoryano R. Introduction. Multiculturalism: An Identity for Europe? // Kastoryano R. An Identity for Europe: The Relevance of Multiculturalism in EU Construction. Springer, 2009. P. 1–23.
27. Cohn-Bendit D., Schmid T. Heimat Babylon. Das Wagnis der Multikulturellen Demokratie. Hamburg: Hoffman and Campe, 1992. 383 s.
28. Goulbourne H. British Multi-culturalism and the Communal Option // Presentation at the conference "Towards European Multiculturalism". Centre for International Studies and Research (Paris, March 1994).
29. Entzinger H. Y a-t-il un avenir pour le modèle néerlandais des "minorités ethnique"? *Revue Européenne des Migrations Internationales*. 1994. Vol. 10. № 1. P. 73–95.
30. Alund A., Schierup C.-U. Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society. Aldershot: Avebury, 1991. 192 p.
31. Radtke F.-O. Multiculturalism in Germany: Local Management of Immigrants' Social Inclusion. *International Journal of Multicultural Societies*. 2003. Vol. 5. № 1. P. 55–76.
32. Schnapper D. The Community of Citizens. On the Modern Idea of Nation. New Brunswick: Transaction, 1998. 184 p.
33. Joppke C. Limits of integration policy: Britain and her Muslims. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2009. Vol. 25. P. 453–472.
34. Sniderman P., Hagendoorn L. When ways of life collide. Multiculturalism and its discontents in the Netherlands. Princeton: Princeton University Press, 2007. 155 p.
35. Bleich E. Race politics in France and Britain: Ideas and policymaking since the 1960s. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 233 p.
36. Joppke C. Transformation of immigrant integration in Western Europe: Civic integration and antidiscrimination in the Netherlands, France, and Germany. *World Politics*. 2007. Vol. 59. P. 243–273.
37. Barry B. Culture and equality: An egalitarian critique of multiculturalism. Cambridge: Polity, 2001. 399 p.
38. Duyvendak J., Scholten P. Le "modèle multiculturel" d'intégration néerlandais en question. *Migrations Société*. 2009. Vol. 21. № 122. P. 77–105.

39. Parekh B. The future of multi-ethnic Britain: Report of the Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain. London: Profile Books, 2000. 417 p.
40. Vertovec S., Wessendorf S. The multiculturalism backlash: European discourses, policies, and practices. London: Routledge, 2010. 224 p.
41. Joppke C. The retreat of multiculturalism in the liberal state: Theory and policy. *British Journal of Sociology*. 2004. Vol. 55. P. 237–257.
42. Goodman W.. Questioning national models: Empirical change and measurement issues. *Perspectives on Europe*. 2010. Vol. 40. № 2. P. 47–50.
43. Modood T., Kastoryano R. Secularism and the accommodation of Muslims in Europe // Modood T., Triandafyllidou A., Zapata-Barrero R. Multiculturalism, Muslims and Citizenship: A European Approach. London: Routledge, 2006.
44. Jacobs D., Rea A. The end of national models? Integration courses and citizenship trajectories in Europe. *International Journal on Multicultural Societies*. 2007. Vol. 9. № 2. P. 264–283.
45. Meer N., Modood T. The multicultural state we are in: Muslims, “multiculture” and the “civic re-balancing” of British multiculturalism. *Political Studies*. 2009. Vol. 57. № 3. P. 473–497.
46. Liang C. Europe for the Europeans: The Foreign and Security Policy of the Populist Radical Right. London: Ashgate, 2007. 318 p.
47. Roth B. The Perils of Diversity: Immigration and Human Nature. Washington: Summit Publishers, 2010. 577 p.
48. Sarrazin T. Deutschland schafft sich ab: wie wir unser Land aufs Spiel setzen. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2010. 461 s.
49. West E. The Diversity Illusion: What We Got Wrong about Immigration and How to Set it Right. London: Gibson Square Books, 2013. 288 p.
50. Lesinska M. The European backlash against immigration and multiculturalism. *Journal of Sociology*. 2014. Vol. 50. № 1. P. 37–50.
51. Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2007. 384 p.
52. Csereklye E. Multiculturalism in Central and Eastern Europe: The Hungarian story. *Multicultural Education Review*. 2014. Vol. 6. № 1. P. 102–127.
53. Extramiana C., van Avermaet P. Language Requirements for Adult Migrants in Council of Europe Member States: Report on a Survey. Strasbourg: Council of Europe, 2011.
54. Reichel D. Do Legal Regulations Hinder Naturalisation? Citizenship Policies and Naturalisation Rates in Europe. *RSCAS Working Paper*. 2011. № 51.
55. Van Oers R., Ersbøll E., Kostakopoulou T. Mapping the Redefinition of Belonging in Europe // Van Oers R., Ersbøll E., Kostakopoulou T. A Re-definition of Belonging? Language and Integration Tests in Europe. Leiden: Brill, 2010. P. 307–332.

FEATURES AND MODELS OF INTEGRATION, CULTURAL DIVERSITY AND MULTICULTURALISM POLICY'S MANAGEMENT IN EUROPEAN COUNTRIES

Oleh Fylyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article is devoted to analyzing the phenomenon of social and cultural diversity in European countries and states that this phenomenon definitely needs structuring in terms of integration strategies and integration and cultural diversity's management models. This is done on the basis of comparative

and descriptive analysis of the genesis, current content and varieties/models of management of social and cultural diversity and integration of minority groups and multiculturalism policies both in Europe as a whole as well as in separate countries in the region. Based on this, it is stated that there are significant theoretical and practical differences in the understanding of the concepts of “integration”, “diversity”, “diversity management”, “assimilationism”, “multiculturalism” and “multi-culture” and in general on the strategies and tactics of integration of different minority groups in European countries. The author theorized and verified that national models of cultural diversity management in Europe are often divided into assimilationism and multiculturalism. However, these models are not self-sufficient and indisputable, but instead are increasingly complemented by less normative and formalized determinants of citizenship and integration. In practical terms, it was demonstrated that European countries have recently (albeit generally evolutionarily) become increasingly radicalized in the socio-political discourse on cultural diversity and multiculturalism. Since the latter one can enrich culture and life, and vice versa threaten the cohesion of European nations. This results in the construction according to which the policy of social and cultural diversity management in Europe (in general and in separate countries) began and continues to develop as much more “tougher” than it was a few decades ago. As a result, there is a gradual shift in Europe from multiculturalism to assimilationism, although these two models of cultural diversity management have never become “ideal” or framework ones.

Key words: cultural diversity, integration, immigration, multiculturalism, multi-culture, assimilation, assimilationism, European countries.